

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle
Internet: www.judaica-zwolle.nl E-mail: info@judaica-zwolle.nl
Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050
Jaargang 28, Nummer 2 / Tevet 5775 – Januari 2015

OPLAGE 315 EXEMPLAREN - ABBONNEMENT € 8,00 - BANKREKENING NL07INGB0000259272

In memoriam Wil Cornelissen

Door Peter van 't Riet

Op 13 december van het – inmiddels al weer – vorige jaar overleed op 86-jarige leeftijd Wil Cornelissen, oud-schoolmeester, verteller van verhalen over de Tweede Wereldoorlog, zanger van het Amsterdams-joodse levenslied, rondleider in de synagoge van Zwolle, karakteristieke Zwollenaar, maar bovenal aimabel mens.

Ik ontmoette Wil voor het eerst in het bestuur van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle waar hij in januari 1989 lid van werd. Wil zat zijn hele actieve bestuurslidmaatschap aan de rechterhand van de voorzitter schuin tegenover mij. Altijd had hij vanaf het begin van de vergadering een mapje voor zich met folders, briefjes, aankondigingen of krantenknipsels van dingen die hij ter sprake wilde brengen, die hij ons wilde “meegeven”. Hij was een man van de inhoud en wachtte op het geschikte moment om zijn onderwerpen in te brengen. Kwam dat moment niet, dan was er altijd nog de rondvraag waarin hij zijn mapje opende en zijn medebestuurders op de hoogte bracht van historische of actuele personen en gebeurtenissen die iets met jodendom, de oorlog of de synagoge te maken hadden en waar iets interessants over viel te vertellen. Zo hield hij ons de bredere context voor waarbinnen het bestuurswerk geplaatst moest worden.

Zo ging het bij Voortbestaan. Zo ging het ook in de bestuursvergaderingen van de Stichting Judaica Zwolle waar Wil van 1990 tot 2004 lid van was. Als voorzitter van die stichting overkwam het mij geregeld dat ik zijn verhalen al kende uit de vergadering van Voortbestaan. Ook het omgekeerde kwam voor. Maar vervelen deed het nooit, want als er één Zwollenaar onderhoudend kon vertellen dan was het Wil Cornelissen wel.¹

Vanaf eind jaren '80 tot begin jaren '10 heeft Wil heel veel betekend voor de Joodse Gemeente en de synagoge. De Tweede Wereldoorlog en de bezetting was hij lijfelijk ongeschonden doorgekomen omdat hij weliswaar een joodse moeder had, maar een niet joodse vader. Maar als familiemens was zijn leven door de oorlog gestempeld: Al die vele familieleden van wie hij zich de gezichten nog zo goed kon herinneren maar van wie hij de stemmen nooit meer te horen zou krijgen. Zijn vermoorde familie en alle andere joodse Zwollenaars die de oorlog niet overleefden, heeft hij vele malen herdacht in zijn verhalen over de oorlog die tijdens rondleidingen in de synagoge veel indruk maakten op zowel jonge als oudere bezoekers. Wil is jarenlang een markante persoon in de sjoel geweest. Vaak drongen aanvragers van rondleidingen erop aan de rondleiding van hem te krijgen. En op openmonumentendag was hij vaak gezichtsbepalend voor de mondelinge informatie over het gebouw.

De laatste jaren kreeg Wil last van de ouderdom. Tussen genegenheid en aandacht door waren er de verwarrende en verdrietige ervaringen van dien. Maar zijn vrouw Aleid heeft hem tot het einde met veel liefde en geduld verzorgd, geholpen door familie en veel vrienden. Wil is op 16 december begraven op de joodse begraafplaats aan de Kuyterhuislaan in Zwolle. De herinnering aan hem zij ons allen tot zegen!

www.judaica-zwolle.nl/article.php?articleID=35

¹ Meer informatie over de bijdrage van Wil Cornelissen aan de Stichting Judaica is te vinden op de website onder *Bestuur* (<http://www.judaica-zwolle.nl>)

In het spoor van de Kindertransporten (2)

Door Wim Neevel

“Het eerste museum ter wereld over de geschiedenis van de Kindertransporten opende woensdag 10 december 2014 haar deuren in Wenen. Het is dan 76 jaar geleden dat de eerste Joodse kinderen in de Oostenrijkse hoofdstad werden gered doordat zij naar Groot-Brittannië werden vervoerd. Het museum 'Für das Kind' is gewijd aan de verhalen van de mensen die tussen 1938 en 1939 deze kindertransporten organiseerden. [...] Met name kinderen uit Duitsland, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije en Polen konden daardoor naar Groot-Brittannië vluchten. Ongeveer 10.000 kinderen hebben op deze manier de Sjoa overleefd.” (*1)

Nooit meer

2015 is een bijzonder jaar. We gedenken dat het - op dinsdag 27 januari - zeventig jaar geleden is dat het concentratiekamp Auschwitz werd bevrijd. De Verenigde Naties hebben deze dag enkele jaren geleden uitgeroepen tot *International Holocaust Remembrance Day*. Ook is het zeventig jaar geleden dat Nederland werd bevrijd. Zo lang leven wij al weer in een land waarin we in alle vrijheid en vrede kunnen zeggen: 'nooit meer'.

Maar voor diegenen die de Sjoa, het Hebreeuwse woord voor 'catastrofe', aan den lijve meemaakten blijven de zwarte bladzijden van deze geschiedenis onverminderd zwart. Het is alsof het allemaal gisteren gebeurde. 'Nooit meer' is voor hen: 'elke dag weer'. Elke dag leven met de gevolgen van de Sjoa: nooit meer zien zij hun familie terug, nooit meer leven zij zonder angst, pijn of verdriet. Nooit meer kunnen ze terugkeren naar huis, nooit meer durven ze te vertrouwen op mensen, nooit meer.

Met het ouder worden komen lang weggestopte trauma's naar boven. Ook de eenzaamheid groeit en wie kan echt begrijpen wat deze mensen ooit meemaakten? In Israël is er gelukkig de stichting Amcha voor professionele therapie en voor ontmoeting en aandacht.

Is de les van de Sjoa, zoals menigeeen beweert, dat je van niemand hulp hoeft te verwachten? Het doet denken aan een bekend citaat van Albert Einstein: “*De wereld is een gevaarlijke plek, niet vanwege hen die kwaad doen, maar vanwege hen die het kwaad aanschouwen en niets doen*”.

Geen enkel protest

Van de Oostenrijks-Joodse schrijver Stefan Zweig staat tijdens de kerstdagen van 1932 één van zijn bekendste boeken - Marie Antoinette - bovenaan de bestsellerslijst. Van dit boek zijn op 1 januari

1933 al 50.000 exemplaren verkocht wordt. Het daarna snel anders en de omslag kan niet groter zijn. Hitler komt 30 januari 1933 aan de macht en 10 mei 1933 branden in Berlijn ook de boeken van Stefan Zweig. Hij kan het nauwelijks geloven: *Geen enkel protest van de Duitse schrijvers tegen het publiekelijk verbranden van de boeken [...] Niemand, niemand, zelfs niet in een persoonlijke brief!* In 1936 - twee jaar voor de 'Anschluss' bij nazi-Duitsland - wonen er ongeveer 200.000 Joden in Oostenrijk, van wie 180.000 in Wenen. Al spoedig is ook Oostenrijk voor Stefan Zweig geen geschikte woonplaats meer, al duurt het nog tot 30 april 1938, kort na de 'Anschluss', voordat ook in Salzburg zijn boeken worden verbrand. Eén van de studenten zegt: “*In het vuur gooi ik het boek van de Jood Zweig, dat het maar door de vlammen wordt verteerd net als al het andere dat Joden hebben geschreven.*” Zweig woont dan al enkele jaren in Londen. (*2)

Het klinkt wrang en hard, maar het is niet anders. Ruim voor de inlijving van Oostenrijk en de inval in Polen 'leurde' Adolf Hitler met 'zijn' Joden. Hij heeft toen iets gezegd in de trant van “*als jullie zo gek op Joden zijn, waarom wil je die van ons dan niet hebben?*” En zo is het ook. Hitler laat er geen twijfel over bestaan wat er met de Joden zal gebeuren als hij zijn kans krijgt. Maar zowel de Amerikanen, Fransen als de Engelsen houden de kaken op elkaar en de grenzen gesloten.” (*3)

Für das Kind

Eindelijk in november 1938, na de Kristallnacht in nazi-Duitsland, keurt het Britse Lagerhuis een maatregel goed om vluchtelingen onder de zeventien jaar in Groot-Brittannië toe te laten, mits zij een verblijfplaats hebben en er een borg wordt betaald voor hun terugkeer, later. Een lastig

obstakel is toestemming te krijgen om door Nederland te reizen, want de kinderen moeten zich in Hoek van Holland inschepen op de veerboot naar Harwich voor 'den Transport' - 'the shipment'. Juist na de Kristallnacht had de Nederlandse regering de grenzen gesloten voor Joodse vluchtelingen. De marechaussee zoekt actief naar vluchtelingen en stuurt elke opgespoorde terug naar Duitsland.

Joodse kinderen uit Polen arriveren in Londen februari 1939 Foto Wikimedia Commons

Das Memorial Museum / Das Kindertransport Museum 'Für das Kind' - het nieuwe museum in Wenen - toont aan de hand van 23 'posters' de voorwerpen die de kinderen met zich meenemen op hun reis naar Engeland. In hun koffers zitten onder andere foto's, boeken, schoolrapporten, kleding en speelgoed. Allemaal te zien op de tentoonstelling. Ook wordt hier het bijzonder indrukwekkende verhaal verteld van 'de redder van 669 kinderen', de Engelsman Nicholas Winton. Zijn verhaal werd pas in 1988 bekend toen zijn vrouw Grete op hun zolder een gedetailleerd plakboek vond met daarin lijsten van de kinderen, met inbegrip van de namen van hun ouders en de namen en adressen van de gezinnen die hen hadden opgenomen. Over zijn 'humanitaire acties' had Winton al die jaren gezwegen.

Eén van de genodigden bij de opening van het 'kindertransportmuseum' is Ingrid Joseph uit Groot-Brittannië. Aan haar naam is 'Image 7' gekoppeld. De poster vermeldt: ".....Wenen, Oostenrijk, 12 jaar. Moeder en grootvader werden door de Gestapo tijdens het transport naar het getto in Minsk vermoord." Ook lezen wij een citaat uit haar dagboek: ".... toen waren er overal vlaggen, ik wist dat is op de een of andere manier tegen mij." Als overlevende van de Sjoa heeft ze haar dagboek later tot een volledig boek uitgewerkt. Hierin beschrijft ze haar aankomst in Engeland als 12-jarige, samen met haar zus Lieselotte. In Engeland krijgen de zusjes te horen

dat hun moeder is gestorven in een Duits concentratiekamp.

In de koffer van Eduard Merzbach het ene nog overgebleven boek

'Image 14' hoort bij Eduard Chanoch Merzbach uit Frankfurt, Duitsland, 15 jaar. Op de poster staat verder nog: "Hij werd met een kindertransport op 4 januari 1939 naar Nederland gestuurd. Hij werd ondergebracht in Eindhoven en is waarschijnlijk op 6 maart 1939 in Palestina gearriveerd. Met zijn 'bar mitswa' (*4) had hij 150 gebedenboeken gekregen, maar alleen dat ene exemplaar in zijn koffer is er nog van over."

Zelf schrijft hij: "alles is in vlammen opgegaan, behalve dit ene boek."

Het museum 'Für das Kind' bevindt zich in een kleine kelder van een pand in de Radetzkystraße. Tijdens het naziregime werden in dit huis Joodse families - voorafgaand aan hun deportatie - gedwongen te wonen. (*5)

Nicholas Winton

Aan de 'humanitaire acties' van de Kindertransporten hebben veel organisaties, maar ook moedige individuele personen - door onderling samen te werken - hun bijdrage geleverd. Eén van hen is Nicholas Winton uit Londen, die als 29 jarige eind 1938 voor een skivakantie naar Zwitserland wil gaan, maar uiteindelijk in Praag een vriend gaat assisteren bij het Joods maatschappelijk werk. Daar ziet hij net buiten Praag - kort na de bezetting van het betwiste Sudetenland door de nazi's - de vluchtelingenkampen voor de uitgewekenen. Hij neemt dan het besluit de kinderen te gaan helpen, mits hij op Britse steun kan rekenen. In zijn eentje zet Winton een organisatie op om kinderen van Joodse families, die direct gevaar lopen door het optreden van de nazi's, te helpen. Aanvankelijk houdt hij kantoor aan een restauranttafel in zijn hotel aan het Wenceslausplein. Dankzij de garanties die hij uit Groot-Brittannië heeft gekregen, slaagt Winton in zijn opzet. Deze

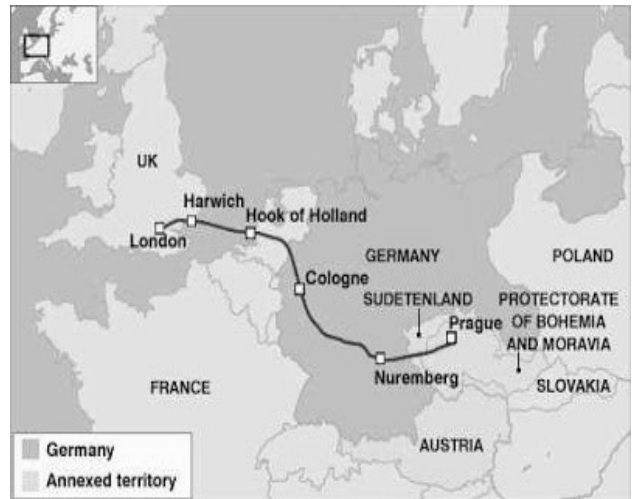
operatie wordt later bekend als het 'Tsjechische kindertransport'.

*Bronzen beeldengroep met Nicholas Winton
Centraal Station Praag
Bewerkte foto van internet*

Na zijn terugkeer naar Engeland werkt hij weer als effectenmakelaar op de Beurs van Londen. In al die maanden dat de transporten gaande zijn, is hij niet meer terug geweest in Praag. Overdag werkt hij op de beurs, maar vanaf vier uur 's middags werkt hij tot laat in de avond aan zijn 'Tsjechische operatie'. Hij vindt onderdak voor 669 kinderen, ook omdat Wintons moeder met hem samenwerkt om de kinderen in huizen en later in jeugherbergen onder te brengen. De hele zomer van 1939 plaatst hij advertenties om gezinnen te zoeken die kinderen willen opnemen. De laatste groep van 250, die Praag op 1 september 1939 zal verlaten, bereikt het veilige Engeland niet meer: Hitler is Polen binnengevallen en de Tweede Wereldoorlog is begonnen.

In al die maanden heeft Winton het voor elkaar gekregen 669 kinderen in acht treinsystemen uit Tsjecho-Slowakije, Duitsland en Oostenrijk naar Groot-Brittannië te brengen. Vanwege deze verdiensten is hij in 2003 tot ridder 'in de Orde van het Britse Rijk' geslagen en in 2014 vierde sir Nicholas Winton op 19 mei zijn 105e verjaardag!

BBC-kaart van de tocht van Praag naar Londen

Nicholas Winton is eigenlijk de zoon van twee Duitse Joden, die twee jaar voor zijn geboorte naar Londen zijn verhuisd. De familienaam Wertheim wordt dan ingeruild voor Winton om beter te kunnen integreren. Bovendien gaan de ouders over tot het christendom.

Omdat hij van een Duits-Joodse familie afstamt, is hij zich goed bewust van de urgentie van de situatie. Zo vertelt hij - op zijn 105e verjaardag - voor de BBC-radio: *"Ik wist beter dan wie dan ook, en zeker beter dan de politici, wat er aan de hand was in Duitsland. Bij ons verbleven in die tijd mensen die Duitse vluchtelingen waren. Een aantal wisten dat hun leven in gevaar was. Het is fantastisch dat zo veel mensen toeschietelijk waren. Het ongelukkige punt was dat geen ander land meedeed en hielp. Ik probeerde Amerika, maar zij namen niemand op. Het zou een ontzaglijk groot verschil zijn geweest als ze het wel hadden gedaan."*

Vanwege deze Joodse achtergrond komt Winton niet in aanmerking voor de Israëliëse eretitel 'Rechtvaardige onder de Volkeren', maar..... hij is het wel. En 'The Jerusalem Post' noemt hem: *Sir Nicholas Winton, de 105-jaar-oude-Britse Schindler.* (*6)

Noten en Bronnen

(*1) Nieuw Israëlisch Weekblad van 12-12-2014

(*2) [www.crescas.nl/.../webcolumnfrijda/18 februari 2011](http://www.crescas.nl/.../webcolumnfrijda/18%20februari%202011) en het NIW van 12-12-2014

(*3) Hitlers citaat uit: De Dokwerker - De Tweede Wereldoorlog [...] op www.dedokwerker.nl/

(*4) Het feest van een joodse jongen van dertien jaar die dan religieus meerderjarig wordt.

(*5) www.israel-nachrichten.org/archive/en/fdk.milliseal.at/ "Für das Kind"

(*6) www.jpost.com/Diaspora/105-year-old-British-Schindler; nl.wikipedia.org en fdk.milliseal.at/ "Für das Kind"

Een Duitstalige rabbijn in Zwolle

Tumult aan de IJssel (1)

De benoeming van Dr. Jacob Fränkel tot opperrabbijn van Overijssel en Drenthe

Door Ruben van de Belt

Niet elke benoeming verloopt vlekkeloos, en dat geldt zeker voor de benoeming van Dr. Jacob Fränkel tot opperrabbijn van het ressort Overijssel en Drenthe. Na het overlijden van Hartog Josua Hertzveld in 1846 moest een nieuwe herder worden aangesteld, maar dat onttaardde in een langshepend conflict. Uiteindelijk kon Fränkel, nadat hij in 1849 naar Zwolle was gekomen, pas in 1853 worden geïnstalleerd.

In dit artikel zal onderzocht worden wat de aard van dat conflict was en hoe het begrepen moet worden. De gehanteerde onderzoeksvraag luidt: wat waren de voornaamste argumenten pro en contra een benoeming van Fränkel als opperrabbijn van Overijssel en Drenthe, en welke belangen dienden zij? Het uitgangspunt hierbij wordt gevormd door het archief over en van Fränkel. Er is voornamelijk gekeken naar documenten die te verbinden zijn met betrokkenen, of ten minste in enige mate tot hen te herleiden zijn—hieruit volgt dat documenten waar geen auteur van bekend is niet het hoogste woord krijgen. Alvorens dat te doen zal eerst de historische context geschetst worden, met zowel aandacht voor het algemeen Nederlandse als voor het concreet Zwolse. Deze benadering gaat uit van de veronderstelling dat ook het conflict over benoeming van Fränkel niet op zichzelf staat, maar het gevolg is van eerdere ontwikkelingen.

*Jacob Fränkel opperrabbijn van Overijssel
Stedelijk Museum Zwolle*

Emancipatie en integratie als drijfveer

Op 2 september 1796, in navolging van alle andere minderheidsgroepen, verwerven Joden volledige emancipatie in het Nederlandse bestel en verkregen zo dezelfde burgerrechten als andere inwoners van de Bataafse Republiek. In aanloop naar deze beslissing wordt er door delen van de Joodse gemeenschap protest aangetekend, maar dat blijkt onsuccesvol te zijn. Een van de gevolgen van deze juridische emancipatie is dat de Joodse gemeenschap vanaf dat moment als ‘kerkgenootschap’ wordt beschouwd en onder het gezag van het Ministerie van Eredienst valt—na 1848 splitst het ministerie zich in een Ministerie van Hervormde Eredienst Enz., behalve die der rooms-katholieke en een Ministerie van rooms-katholieke eredienst, waarbij de Joodse gemeenschap onder de eerste zou blijven vallen. Daarnaast worden Joden gedwongen hun zelfreferentie als ‘natie’ op te geven en voluit onderdeel te worden van de Nederlandse Republiek. Dit beoogt een sociale integratie van de gemeenschap in het Nederlandse volk, waar het Joodse kerkgenootschap verplicht aan moet bijdragen. De staat ziet kerkgenootschappen voornamelijk als opvoeders in de algemene deugden. “[Ze] waren net als andere genootschappen instellingen van algemeen nut: gescheiden van de staat, maar wel ter ondersteuning daarvan.” De kerkgenootschappen, en daarmee ook het Joodse, moeten bijdragen aan het opvoeden van beschaafde Nederlanders, ten dienste van het vaderland.

Een uiting van dat beleid is het gebruik van Nederlands in de samenkomsten in de synagoge. De voorganger van Fränkel, Hartog Josua Hertzveld, “toonde zich een aanhanger van de door de Nederlandse overheid gewenste aanpassing...en had de bedoeling het *Jiddisj* uit te

bannen uit synagoge en godsdienstonderwijs en meer waardigheid te brengen in de eredienst.” In 1841 probeerde hij de rabbijnen uit Nederland bij elkaar te brengen om een nationale consensus te bewerkstelligen. Deze samenkomst werd echter nooit gehouden, mede vanwege heftige tegenstand van een groep orthodoxe rabbijnen, geleid door Zvi Hirsch Lehren uit Amsterdam. Toch zou Hertzveld de eerste Nederlandse rabbijn worden die in het Nederlands preekte, en daarmee is een kenmerk zichtbaar geworden van het Jodendom in Zwolle—waarbij opgemerkt moet worden dat nergens blijkt dat het geschil op de lagere niveaus, van bijvoorbeeld de ressortale vergadering, is besproken en dus onduidelijk blijkt of alle Joden uit Overijssel en Zwolle op de hoogte waren.

Om deze meer welwillende visie op emancipatie en integratie te begrijpen moet er naar grotere lijnen in het Nederlands Jodendom worden gekeken. Het is namelijk aantoonbaar onjuist om het Jodendom in Nederland als een eenduidige entiteit te zien. Regionale verschillen blijken groot te zijn, waarbij vooral een tweedeling is op te merken tussen het westen met Amsterdam als bolwerk van de orthodoxie, en het oosten, beïnvloed door het Duitse Jodendom. Voornamelijk deze laatste observatie blijkt belangrijk: Duitse Joden werden tegengewerkt in hun emancipatie en integratie, en waren zodoende van mening dat de Joden in Nederland hun kansen niet optimaal benutten. Daarnaast is het Duitse Jodendom de voedingsbodem geweest van de Joodse Verlichting, de *haskala*, waaruit een theologisch liberaal gedachtegoed voortkwam. Het lijkt dan ook niet toevallig dat in Nederland voornamelijk Joden afkomstig uit de bovenklasse, in Maastricht, Groningen en Zwolle—alle grenzend aan Duitstalig gebied—zich verbonden voelden met het Duitstalige Jodendom. Juist deze oriëntatie lijkt ertoe te leiden dat Joden uit het oosten van het land meer geneigd waren tot integratie en emancipatie dan Joden in Amsterdam, wat in Zwolle herkenbaar is in het werk van Hertzveld.

Toen in 1848 de scheiding tussen kerk en staat in de nieuwe grondwet—geschreven als gevolg van de breuk tussen de noordelijke- en zuidelijke Nederlanden—werd opgenomen, ontstond er voor kerkgenootschappen meer ruimte in het benoemen van buitenlandse voorgangers—al blijft onduidelijk in hoeverre de macht van het ministerie afneemt dan wel toeneemt ten opzichte van de periode voor 1848. Dit, aangevuld met invloed van het Duitstalig Jodendom op de

bovenlaag in de synagogen van de oostelijke ressorts van Nederland, zorgde ervoor dat Dr. Jacob Fränkel uit Pommeren in Zwolle terecht kwam.

Een schets van Dr. Jacob Fränkel

Jacob Fränkel, geboren te Coerlin in Pommeren, studeerde aan het gymnasium om in 1839 zijn studie te vervolgen aan de Friedrich-Wilhelm Universiteit te Berlijn. In 1841 promoveerde hij op een proefschrift over het huwelijk, waarna hij in 1842 rabbinale bevoegdheid verwierf in Frankfurt en vervolgens rabbijn werd in Pommeren. Tijdens zijn academische scholing kwam hij in aanraking met een vorm van Joodse Verlichting, de *Haskala*, waarin de nadruk lag op het integreren van de idealen van de *Aufklärung*—de Duitse Verlichting die gematigder en minder antiklerikaal was dan de Franse Verlichting. Echter, hij zou zich vooral verbinden aan een middenbeweging, laverend tussen orthodoxie en *Reform*-Jodendom. In 1849 komt hij als kandidaat-rabbijn in Zwolle om te dingen naar het opperrabbinaat van Overijssel en Drenthe. Het grote kerkbestuur van het ressort stemt in met zijn benoeming, maar door verzet vanuit orthodoxe kringen wordt zijn benoeming in eerste instantie tegengehouden. Pas in 1852 wordt zijn benoeming goedgekeurd, om een jaar later geïnstalleerd te worden; hij zou opperrabbijn van Overijssel worden—Drenthe was afgescheiden als gevolg van zijn benoeming—en dat zou hij blijven tot zijn dood in 1882.

Na een korte schets van de persoon in kwestie en de bespreking van de historische context zal nu de kwestie chronologisch besproken worden aan de hand van een aantal stukken, zoals die in het archief te vinden zijn.

Het tumult begint

In de jaren 1850 en 1851 zou Fränkel een aantal keer preken in Zwolle en Kampen. Hij was op dat moment nog niet benoemd als opperrabbijn van Overijssel en Drenthe, maar het grote kerkbestuur van Zwolle probeerde die benoeming goedgekeurd te laten worden door de kiesvergadering. Het blijkt echter dat de Joodse gemeenschap niet onverdeeld achter een benoeming staat. Tijdens die vergadering verzorgde Fränkel een leerrede en konden de afgevaardigden een oordeel vormen. Een meerderheid lijkt voor een benoeming te stemmen, maar omdat Fränkel uit het buitenland kwam, moesten zijn geloofsbrieven onderzocht worden. Een circulaire, ondertekend met “bevreesde geloofsgenoten in Overijssel,” lijkt

erop te wijzen dat voorstanders van de benoeming van Fränkel voornamelijk in het grote kerkbestuur gezocht moeten worden, daar zij spreken over “hoe eenige Zwollenaars zich aan het hoofd hebben plaatst ... en een zekere Dr. Fränkel uit Pommeren, als Herder en Leeraar op te dwingen.” Hoewel zij als eerste hun bezwaren over de handelswijze van het grote kerkbestuur te berde brengen, schrijven ze daarover te willen zwijgen. Zo wordt gesteld dat er bij een bijeenkomst van de kiesvereniging een brief van een opperrabbijn uit Posen over Fränkel is achtergehouden—over de inhoud daarvan wordt geen woord geschreven. Nadat er beklag is gedaan over het grote kerkbestuur gaan de schrijvers over op de eigenlijke bezwaren, waarbij ze stellen op “slechts twee Leerreden” te hoeven wijzen om hun “gegronde vrees te regtvaardigen.” In de circulaire wordt niet ingegaan op inhoudelijke argumenten, al geeft men aan bij welke boekverkoper de preken te kopen zijn. Toch stelt men op basis van die verwijzing dat Fränkel iemand is “die de woorden der heilige schrift verdraait om daaruit en daardoor dwaling en ongodsdienstige leerstellingen te prediken.” Vervolgens—wellicht in een poging de bezoekers van de synagogen waar Fränkel zijn leerredenen sprak aan hun kant te houden—wordt opgemerkt dat verondersteld kan worden dat men in Zwolle en Kampen de preken niet heeft begrepen. Tot slot wordt verwezen naar een openbaar gemaakt adres van het rabbinaal college aan de minister van Eredienst, om vervolgens af te vragen waarom de Zwolse leden van het grote kerkbestuur volharden in de voorgenomen benoeming. Het blijft in de gehele brief echter onduidelijk wat de inhoudelijke verwijten jegens Jacob Fränkel zijn, maar het moet gezocht worden in het verkondigen van valse leerstellingen.

Om de inhoud van de prediking van Fränkel nader te beschouwen is in het kader van dit onderzoek gekeken naar de proefpreek, “Die ungetheilte Freiheit,” die Fränkel heeft gehouden in de ressortale vergadering van Zwolle op 24 september 1850. In die preek gaat hij in op 2 Kronieken 4:23, aangevuld met citaten uit Amos, Jesaja, Jeremia en de Psalmen. De kern van de preek draait—zoals de titel doet vermoeden—om de werkelijke vrijheid. Naast verwijzingen naar de Hebreeuwse Bijbel put Fränkel ook uit de Bijbelcommentaren van rabbi Elieser, maar de met christenen gedeelde intertekst van het Oude Testament vormt de basis. Daarnaast gaat Fränkel uitgebreid in op thema’s als vrijheid, vrede, religie

en *geschiede*. Door deze thematiek past de preek goed in het beeld van prediking uit de 19e eeuw, waar opleiden tot goed burgerschap de norm was; er kan echter de vraag gesteld worden of deze exegese nog wel distinctief Joods genoemd kan worden.

Inhoudelijk lijkt de preek van Fränkel aan te sluiten bij zijn typering als aanhanger van de “konservativen Theologen-Versammlung,” die het midden probeerde te houden tussen orthodoxie en liberalisme. De preek cirkelt rondom de verhouding tussen de Joodse religie en *geschiede*, waarover Fränkel stelt dat zowel het Joodse volk als het Joodse geloof voortkomen uit die geschiedenis: “Denn Geschichte und Religion, beide innig verbunden erhörten den Volke Israëls sein hoher Alter, erinnern Israëls an die Umfalle und Leiden, und lehren den ... Begriff von Gott.” Door die verbinding tussen religie en *geschiede* wordt het Joodse geloof en volk dynamisch en is er verandering mogelijk, waarover Fränkel schrijft dat bepaalde leerstellingen aangepast kunnen worden aan de *Zeitgeist*. Bij deze stellingen behoudt Fränkel zijn middenpositie door vaak verzoenend te spreken over “Friede” wanneer hij het heeft over de vrijheden die de Joodse religie—in zijn denken—met zich meebrengt. Door de nadruk op de *geschiede* wordt zijn middenpositie als conservatief theoloog bekrachtigd in de gematigde tussenweg tussen enerzijds de a-historische orthodoxie en anderzijds de opheffing van de *halacha* bij de liberale stroming. In zijn hermeneutiek zoekt hij aanpassing aan de *Zeitgeist*, maar hij behoudt de *halacha*. Het denken in deze categorieën over het Jodendom rondom 1850 blijkt echter problematisch daar Fränkel zich zou gedragen als orthodox rabbijn. Hieruit blijkt het fluïde karakter van deze categorieën wanneer er gekeken wordt naar het Jodendom uit het midden van de 19e eeuw.

Die exegese plaatst Fränkel in het Nederlandse Jodendom van de 19e eeuw aan de linkerkant van de orthodoxie. Wanneer die reactie aangevuld wordt met de observatie dat Fränkel voornamelijk citeert uit met christenen gedeelde intertekst, kan het verwijt ontstaan dat de rabbijn de “woorden der heilige schrift verdraait om daaruit en daardoor dwaling en ongodsdienstige leerstellingen te prediken.”

In de circulaire van de “bevreesde” Joden uit Overijssel wordt een stuk genoemd wat door het college van rabbijnen aan de minister van Hervormde Eredienst Enz. gestuurd zou zijn. Hoewel het niet duidelijk is om welk stuk het gaat

lijkt een circulaire geschreven door een drietal opperrabbijnen hieraan te voldoen. Het gaat om een brief aan de minister van Justitie, tijdelijk belast met het bestuur van het departement voor de zaken van de eredienst, die op 26 december 1851 is gepubliceerd in het *Israëlitisch Weekblad*. Het stuk is ondertekend door de opperrabbin van de Nederlands Portugese Israëlitische gemeente in Den Haag, Jb. Ferares, door L.B. Schaap, opperrabbin bij de Nederlands Israëlitische gemeente in Amersfoort en de opperrabbin van de Nederlands Israëlitische gemeente te Rotterdam, J. Isaacson. Zij speelden een grote rol in de strijd rondom de benoeming van Fränkel daar zij als college waren aangesteld door de Hoofdcommissie der Israëlieten. Van die commissie kregen zij opdracht de geloofsbrieven van Fränkel te beoordelen, daar hij als buitenlands rabbijn op zodanige wijze gecontroleerd moest worden. Deze drie waren, aldus Iet Erdsieck, “vanaf het begin tegen Fränkel [omdat] zij in hem een Reformaanhanger vonden.” De vraag is echter in hoeverre deze interpretatie gestuurd is door de rabbijnen van wie de geloofsbrieven afkomstig waren; Fränkel zond geloofsbrieven in, geschreven door Samuel Holdheim, Dov Philipsthal, Jacob Littauer en Jacob Oettinger. Vooral de eerste zal de aandacht van het rabbinaal college hebben getrokken, daar hij bekend stond als aanhanger van de radicale *Reform*-beweging en bovendien was hij prediker van een “Reformgemeinde” in Berlijn. Het beroepen op een akte van rabbinale bekwaamheid geschreven door een rabbijn met een dusdanige reputatie lijkt gezien de samenstelling van het rabbinaal college een onverstandige keuze te zijn geweest. Het predicaat van *Reform*-aanhanger lijkt daardoor te herleiden tot de geloofsbrief van rabbijn Holdheim, om vervolgens als *kampfbegriff* te gaan functioneren. Het is namelijk te betwijfelen of Fränkel zelf daadwerkelijk een *Reform*-aanhanger was, daar hij betrokken was bij de conservatieve “Theologen-Versammlung;” een beweging die vooral het midden wilde houden tussen orthodox en liberaal Jodendom—waarmee Fränkel uitstekend in de Nederlandse context lijkt te passen. Echter, de kandidaat wordt door het rabbinaal college wel als *Reform*-rabbijn *geframed* en het blijkt moeilijk zich daarvan te ontdoen.

In de als circulaire gepubliceerde brief geven zij aan, zich “gewetenshalve” verplicht te voelen om de inhoud van—wederom—een tweetal leerredenen niet te verzwijgen naar de minister. De drie opperrabbijnen voorzien hun stuk van

twee bezwaren tegen de prediking van Fränkel. Deze argumenten zijn met elkaar verbonden, maar verschillen door nuances. Het eerste bezwaar stelt dat Fränkel in beide preken uitspraken doet die worden bestempeld als “niet overeenkomstig met de leer der Israël. Kerk.” Vervolgens wordt verwezen naar één van die leerredenen, namelijk de preek die in Zwolle werd uitgesproken, waarin Fränkel heeft “gepredikt en geleeraard tegen die grondstellingen van het Israël. Geloof,” ofwel “geheel in strijd [zijn] met die fundamentele bepalingen, welke door de echte Israël. kerk, zoowel als door de geestelijken, als waar en onwrikbaar zijn aangenomen.” Na het wijzen op de ‘dwalingen’ van Fränkel argumenteren de schrijvers verder op basis van die vaststelling. Hierbij is op te merken dat de argumentatie verschuift van theologisch naar meer sociologisch. Deze stap in de argumentatie gaat gepaard met retoriek, waarbij de schrijvers stellen overtuigd te zijn dat de minister het gewicht van de zaak inziет. Vervolgens gaan de opperrabbijnen hun argumenten vertalen naar de belangen van de staat, die zoals hierboven is vastgesteld streeft naar een eenheidsstaat en zodoende wil dat kerkgenootschappen verenigd zijn. Dit streven komt, aldus de opperrabbijnen, in gevaar wanneer Fränkel, of een andere “buitenlandsche Rabbijn van dien stempel,” benoemd wordt tot opperrabbin. Zij stellen dat een “indringer [die] vreemd [is van] beginselen aan onze godsdienst” de eenheid van Israëlitische kan ondermijnen. Bij dit, in hun ogen voor de minister, zwaarwegend argument staan ze uitgebreid stil:

Sedert de vestiging der Israëlieten in het vaderland tot op heden, heeft Gode zij dank, de meest gewenschte vrede en eendragt geheerscht tusschen de verschillende Israëlietische gemeenten, zoowel als tusschen hare geestelijke opperhoofden, onderling. Geen sektengeest heeft ons verdeeld, geene twisten ons gescheiden, door geen verschil van grondbeginselen waren wij verdeeld. Wat anders echter zal voortspruiten uit de goedkeuring van een 'Opper-Rabbijn', die leerstellingen predikt, strijdig met de Joodsche godsdienst, dan verdeeldheid en strijd van de eene zijde, wanorde en ongelooft aan de andere?

Kijkend naar het betoog van de opperrabbijnen is hun argumentatie opgebouwd uit een tweetal argumentatieve stappen. Allereerst tracht men aan te tonen dat Fränkel een afwijkende, en in strijd met het Israëlitisch geloof zijnde, leer verkondigt. Ondanks dat de schrijvers vermoedelijk de bezwaren uitvoerig uiteen konden

zetten kiezen ze ervoor het theologische argument als premisse te laten fungeren voor een sociologisch bezwaar, waarbij vooral gedacht is vanuit het perspectief van de minister en het uniformeringsbeleid. De benoeming van Fränkel zal, aldus de opperrabbijnen, voor verdeeldheid en tweespalt zorgen in zowel het kerkgenootschap als bij de geestelijk leiders.

Het grote kerkbestuur reageert

Een reactie van het grote kerkbestuur op de circulaire van de opperrabbijnen laat niet lang op zich wachten. Op 7 januari 1852 publiceren zij een circulaire, ondertekend door S.A. Jacobs en S.J. Philipson maar ontworpen door Fränkel zelf. In dat document gaan zij in op de brief van het rabbinaal college aan de minister van eredienst, om aan te tonen dat de aangedragen bezwaren onjuist zijn. Allereerst door erop te wijzen dat:

[I]n alle Semiegoth de talmudische geleerdheid, de rabbinale bekwaamheid en de onbesprokene godsdienstige wandel van den Wel Eerwaarde Heer Fraenkel, bijzonder wordt aanbevolen door mannen die tot de grootste Rabbijnen van onze tijd behooren.

Met deze verwijzing trachten de kerkbestuurders hun kandidaat vrij te waren van de aantijging een gevaar te zijn voor het Israëlitisch geloof. Zij beroepen zich op een aantal, volgens het grote kerkbestuur, gerespecteerde rabbijnen die een geloofsbrief ten faveure van Fränkel hadden geschreven om zijn correcte leer en levenswandel te bewijzen. In deze wijze van argumenteren treft men een *argumentum ad verecundiam*, een argument op basis van eerbied, in dit geval voor de “grootste Rabbijnen van onze tijd.” Bij deze laatste stelling zijn echter vraagtekens te zetten daar enkel Holdheim grote bekendheid genoot, terwijl Philipstal, Littauer en Oettinger allen vrij onbeduidend waren. Toch lijkt het niet toevallig dat Fränkel bij deze rabbijnen terecht komt met het verzoek een geloofsbrief te schrijven, daar zij allen ook betrokken waren bij het toekennen van zijn rabbinale bevoegdheid in 1842.

Vervolgens bespreken de kerkbestuurders de afkeuring van een predicatie van Fränkel, die volgens het rabbinaal college, zo schrijft het grote kerkbestuur, “veel ongodsdienstigs [zou] behelzen.” Over die typering van de predicatie staat in de circulaire:

Zoo wij het echter al mogelijk achten, dat zij, die in staat zijn zes Semichoth aftekeuren, ook in deze even als in iedere andere predikatie, door verdraaijing der woorden, door verandering van den zin, door het uit hun verband rukken van

zamenhangende denkbeelden, naar believen stof kunnen vinden om eene veroordeling uittespreken, zoo gelooven wij toch dat regt en gerechtigheid zullen zegevieren, en dat zelfs het publiek zich door zulk eene handelwijze niet langer zal laten misleiden.

In dit verweer van het grote kerkbestuur zijn een tweetal elementen te zien: allereerst de motieven en hermeneutiek van het college, en vervolgens het woordpaar “regt en gerechtigheid.” Met betrekking tot het eerste wordt de vraag expliciet de vraag gesteld naar het juistheid en correctheid van het hermeneutisch vermogen van de rabbijnen. Het college zou immers, aldus het grote kerkbestuur, de gelezen teksten geweld aangedaan hebben en ze gelezen naar hun voorkeur. Impliciet lijkt hier een vraag naar de oprechtheid in motivatie van de betreffende rabbijnen te liggen; een kleine woordgroep als “naar believen” suggereert een zekere doelbewustheid in die foutieve hermeneutiek. Deze verdediging van Fränkel is te begrijpen als een argument dat het college in kwaad daglicht wil plaatsen, een zogeheten *argumentum ad hominem*. Vervolgens tracht men op retorische wijze daar een aanvulling op te geven door de handelwijze van de rabbijnen te verbinden met ‘misleiding.’ Verderop in de brief lijkt eenzelfde aanpak gekozen te zijn wanneer geschreven wordt dat “wij deze handelwijze der genoemde Heeren betreuren.” Nadat de schrijvers het rabbinaal college in twijfel heeft getrokken, althans het functioneren ervan, wordt de eigen positie besproken. Het grote kerkbestuur plaatst het woordpaar “regt en gerechtigheid” tegenover het college, waardoor het zichzelf impliciet met die woorden verbindt.

De reactie van het grote kerkbestuur op de circulaire van de rabbijnen Ferares, Schaap en Isaacson, kenmerkt zich door een aantal vormen van argumenteren, waarbij allereerst een beroep wordt gedaan op de eerbiedwaardige rabbijnen die de benoeming van Fränkel zouden steunen, om vervolgens het hermeneutisch vermogen van het rabbinaal college in twijfel te trekken, en tot slot de eigen positie te plaatsten aan de kant van recht en gerechtigheid. Met deze wijze van redeneren onderscheidt het grote kerkbestuur zich van het rabbinaal college, die zich in hun circulaire voornamelijk bediende van argumenten die relevant waren voor de overheid. Dit roept de vraag op naar de rol van de overheid in deze kwestie, en in het verlengde daarvan de vraag naar de daadwerkelijke macht van de minister inzake een benoeming tot opperrabbin.

Ruben van de Belt uit Zwolle is student geschiedenis aan de Vrije Universiteit en schreef - met dr. B.T. Wallet als begeleider - een paper over de benoeming van Jacob Fränkel tot opperrabbin van Overijssel. In een aantal afleveringen een bewerking van deze paper.

Primaire bronnen

Universiteit van Amsterdam, Bijzondere Collecties, *Bibliotheca Rosenthaliana*, Archief Fränkel. Binnen het archief Fränkel omvat het deel aangaande zijn benoeming de inventarisnummers 56 - 131.

Secundaire bronnen

Brasz, Chaya, "Dutch Jewry and its Undesired German Rabbinate," *Leo Baeck Institute Year Book* 57 (2012).

Brocke, Michael, Carlebach, Julius & Wilke Carsten, *Biographisches Handbuch der Rabbiner: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und Großpolnischen Ländern 1781-1871 (Teil 1)*, (München: K.G. Saur, 2004).

Erdsieck, Iets, *De emancipatie van Joden in Overijssel 1796-1940: De rol van de Overijsselse opperrabbijnen Hertzveld, Fränkel en Hirsch (diss.)* (2007).

Hagedoorn, Jaap & Groen, Marco, *Gids langs de geschiedenis van joods Zwolle* (Zwolle: Stichting Judaica Zwolle, 1999).

Wallet, Bart, *Nieuwe Nederlanders: De integratie van de joden in Nederland 1814-1851* (Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2007)

JUDAICA-AGENDA – VOORJAAR 2015

21-1-2015 - Lezing "Actuele ontwikkelingen in Israël" Lezing door Esther Voet (CIDI). Organisatie: Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 19.30 uur. Toegang: Niet-leden: € 4,-

8-3-2015 - Tentoonstelling

"Geschiedenis van het joodse leven in en om Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting Judaica Zwolle. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30 uur. Toegang: € 4 (jeugdigen met korting).

18-3-2015 - Lezing door drs. Uzi Hagai

Het onderwerp is: "Geschiedenis en betekenis van Jeruzalem voor Joden, Christenen en Moslims. Organisatie: Genootschap Nederland-Israël afdeling

Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8. Tijd: 19.30 uur. Toegang: Niet-leden: € 4,-.

12-4-2015 – Tentoonstelling (zie bij 8-3-2015)

10-5-2015 – Tentoonstelling (zie bij 8-3-2015)

27-5-2015 - Jom Ha'atmaotviering

Viering van de onafhankelijkheidsdag van Israël. Het programma wordt t.z.t. nader bekend gemaakt. Organisatie: Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle en Joodse Gemeente Zwolle. Plaats: Synagoge Zwolle, Samuel Hirschstraat 8. Aanvang: 19.30 uur. Bijdrage: € 4,-

14-6-2015 – Tentoonstelling (zie bij 8-3-2015)

BIBLIOTHECARIA

In het leslokaal van de Stichting Judaica bevindt zich een kleine bibliotheek met boeken en andere materialen over het Jodendom en aanverwante onderwerpen. De collectie bevat onder andere verscheidene titels die gebruikt kunnen worden als aanvullend materiaal voor de cursussen van de Stichting Judaica. De collectie wordt verkregen uit schenkingen of aankoop.

Door een schenking van **dh. Edwin Ketelaar** is de bibliotheek in het bezit gekomen van de **Encyclopaedia Judaica**. Namens de Stichting Judaica: hartelijk dank voor deze prachtige aanwinst voor onze collectie!" In de afgelopen periode is verder verkregen door schenking of aankoop:

Als een koning van vlees en bloed: Rabbijnse parabellen in Midrasjiem. – Baarn, Ten Have, 1997. Plaatscode: 919 ALS

Riet, Peter van 't

De filosofie van het scheppingsverhaal. – Zwolle, Foliant, 2013. Plaatscode: 213 RIET

Schama, Simon.

De geschiedenis van de Joden. – Amsterdam, Atlas, 2014. Plaatscode: 922.4 SCHA

Slageren, Jaap van

Joodse invloed in Afrika: historische en religieuze verkenningen. – Vught, Skandalon, 2011. Plaatscode: 922.4 SLAG

Wiesel, Eli

Een Jood vandaag. – Hilversum, Gooi en Sticht, 1978. Plaatscode: WIES

Jeannette Hansma

Bibliothecaresse Stichting Judaica Zwolle
jhansma@gmail.com

Ontmoeting met de joodse gemeenschap van Nevatim

Door Jaap van Slageren

In het voorjaar van 2014 maakte ik in gezelschap van een groep mensen van Kerk en Israël een reis naar Israël waarbij ik toen ook een apart bezoek bracht aan de Moshav Nevatim, bij Berseba. Het is een gemeenschap van zwarte Joden die voorheen in Kerala, India, woonde en die ik heb beschreven in mijn boek over de Thomaschristenen van India.

Tijdens die reis heb ik contact gehad met een aantal in Israël bekende bevolkingsgroepen: Joden, Palestijnen en Bedoeïenen. Maar daarnaast was ik in de gelegenheid kennis te maken met een nagenoeg onbekende bevolkingsgroep, de zwarte joodse gemeenschap van Nevatim, vlakbij Berseba.

Bij mijn onderzoek naar de geschiedenis van de Thomaschristenen in het uiterste puntje van zuidoost India, was ik ze al op het spoor gekomen. Het gaat om een groep Joden die deels christen zijn geworden maar die in meerderheid hun joodse geloof trouw zijn gebleven. Ze zouden daar al sinds Salomo een woongemeenschap hebben gevormd, en naar gelang Jeruzalem in de loop der eeuwen steeds meer van vijandelijke aanvallen te verduren had, vonden veel vluchtelingen een veilig onderkomen in het gastvrije India. Deze gemeenschap groeide uit tot meer dan tien duizend bewoners, maar ze kenden ook tegenslagen. Een tsunami veegde een aantal dorpen weg, en gedurende de Portugese koloniale bezetting van dat deel van India lieten veel Joden het leven. Maar na het zelfstandig worden van Israël, in 1948, besloot een groep van 1700 overwegend zwarte Joden de overstap te maken van India naar Israël. Ze kregen een plaats toegewezen in de Negev, in Nevatim, waar Bulgaarse Joden daarvoor tevergeefs hadden getracht de woestijngrond tot ontwikkeling te brengen. De eerste jaren had ook deze Indiase groep Joden het moeilijk, tot hun kinderen - na een opleiding in plantkunde en cultuurtechniek - op het idee kwamen een kwekerij van bloemen op te zetten die verhandeld werden op de bloemenveiling van Aalsmeer. Dit gegeven maakte mij nieuwsgierig om met hun leefsituatie kennis te maken. Deze Israël-reis bood daartoe een goede gelegenheid. Maar hoe daar binnen te komen?

Onze bus passeerde Nevatim op de sjabbat van 8 februari. Maar uit eerder e-mail contact was mij gebleken dat dan alles gesloten zou zijn en ik dan dus ook niet welkom was. Toch heb ik de gok

gewaagd. En zo stond ik daar in “the middle of nowhere” voor een gesloten hek, dat pas na een goed half uur plotseling open zwiepte bij het naderen van een toevallig passerende auto. Ik liep naar binnen en onderweg zag ik ingestorte bloemenkassen en versleten tractoren bij de woonhuizen staan. Ook kwam ik mensen tegen die me de weg wezen naar het adres van iemand met wie ik schriftelijk contact had gehad. Daar aangekomen opende ik voorzichtig de deur en liep af op het geluid van gelach en gezang dat naar me toe waaide.” Ik ben Jaap” bracht ik schuchter naar voren en toen klonk uit vele monden,”you are welkom”. En meteen was er koffie en gebak en kwamen ook de verhalen.

In 1990 werd de gemeenschap getroffen door een windhoos die veel huizen beschadigde en alle bloemenkassen onherstelbaar vernietigde. Daarna werd de bloementeelt verplaatst naar Kenia, de handel bleef in handen van de Nederlanders maar een aantal van hen gaf technische ondersteuning aan het werk daarginds. Vele anderen moesten werk zoeken in hun eigen omgeving. Dat viel hen moeilijk. Er moest keihard gewerkt worden om aan de kost te komen. In India leefden ze minder gestrest. Daar hadden ze veel tijd voor godsdienstige feesten en liepen ze bij elkaar de deur plat om alles goed voor te bereiden. Eigenlijk herinnerde alleen de sjabbat nog aan dat genoeglijke leven van weleer en dan klinken ook de gezangen en gebeden die zonder tussenkomst van een rabbi - van vader op zoon en moeder op dochter - worden overgedragen. Hoewel, hun Indiase achtergrond hielp hen gemakkelijk en ongedwongen om te gaan met de mensen uit de buurt, de Bedoeïenen en de Palestijnen van de Gazastrook. Mijn verblijf bij deze familie werd beëindigd met een gezegende sjabbatmaaltijd en daarna begeleidden een paar jongelui mij tot buiten het hek, waar de bus mij weer oppikte. Na deze onvergetelijke ervaring zou ik misschien nog wel wat langer bij deze zwarte joodse gemeenschap willen doorbrengen.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar. Een jaargang loopt van oktober t/m juli. De abonnementsprijs bedraagt € 8,00 per jaar, over te maken na ontvangst van een factuur. Een abonnement kan men aanvragen via info@judaica-zwolle.nl.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, tentoonstellingen, etc. in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- J.J. Dekker (secretaris)
- Mw. R.J.S. Hamburger (coördinator rondleidingen en tentoonstelling)
- Mw. J.J. Hansma (bibliothecaris)
- Mw. J. van Harten-Wondergem (administrateur)
- W.H. Neevel (voorzitter)
- Mw. S. Prins (penningmeester)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij de administrateur mw. J. van Harten-Wondergem (038-4651347) of via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl. Actuele informatie over de cursussen, de Judaica-agenda en andere activiteiten van de Stichting is te vinden op de website: www.judaica-zwolle.nl. De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mw. J.J. Hansma.

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, met als thema 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is eenmaal per maand op zondag geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de datums de Judaica-agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd.

De Stichting werkt bij gelegenheid samen met: de Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, en andere regionale en landelijke organisaties met een soortgelijke doelstelling.

Giften voor ons werk zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op rekening NL07INBG0000259272 t.n.v. Stichting Judaica Zwolle te Zwolle

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt 11 april 2015. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van maart te zijn ingeleverd via info@judaica-zwolle.nl.

DE ADMINISTRATIE

De administratie van de Stichting Judaica Zwolle wordt verzorgd door Mieke van Harten-Wondergem te Zwolle. Zij is te bereiken via tel.nr. 038-4651347 of via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl.

JUDAICA BULLETIN

De redactie van het Judaica Bulletin bestaat uit: Peter van 't Riet en Wim Neevel. Abonnementen en jaargangen lopen per cursusjaar (september t/m juli). Opzeggingen zijn alleen mogelijk m.i.v. een nieuwe jaargang.

TENTOONSTELLINGSCOMMISSIE

De tentoonstellingscommissie bestaat uit: Riwwah Hamburger (voorzitter), Hanneke Brem, Michel Canter, Henrike de Graaf, Marguerite Groot-Segond, Jaap Hagedoorn, Rosa Lemstra, Elmer Lugtigheid (PR), Ingrid Petiet, Caroline Rouwendal-Estoppey, Hanna Sijmons.

WERKGROEP CURSUSSEN

De werkgroep cursussen bestaat uit: Johan Dekker (secretaris), Arie Driesprong, Riwwah Hamburger, Jeannette Hansma, Mieke van Harten-Wondergem, Wim Neevel (voorzitter), Wil Wolters.

E-MAIL EN WEBSITE

De mailbox info@judaica-zwolle.nl van de stichting wordt beheerd door Lidy van Dam. Via dit e-mailadres kan men toezending van het cursusprogramma of andere informatie vragen. De website wordt onderhouden door Johan Dekker. Vragen over de inhoud van de website kan men stellen aan het bestuur via ons mailadres info@judaica-zwolle.nl.

RONDLEIDINGEN IN SYNAGOGES

Rondleidingen in de synagoge van Zwolle met bezoek aan de tentoonstelling voor groepen van meer dan 15 personen kunnen worden aangevraagd via info@judaica-zwolle.nl. Entree: € 4,00 voor volwassenen (kortingen voor jeugdigen).